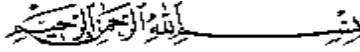

ƏLİXAN MUSAYEV

10
HAQQ

Bakı – 2002

www.azerislam.com

Bismillahir-rəhmanir-rəhim!
Rəhmli, mərhəmətli Allahın adı ilə!

RƏ‘Y

İslamın müxtəlif mövzularını əks etdirən kitabların meydana gəlməsi bu gün sevindirici və təqdirəlayiq bir hal kimi qiymətləndirilə bilər. Bu zəmində yazılmış «10 haqq» kitabı xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Belə ki, təqdim olunan kitabda insan həyatını bütövlükdə əhatə edən haqlar dolğun, dini mənbələrə əsaslandırılmış surətdə ifadə edilmişdir. Kitabda hər bir haqq izahlı surətdə göstərilmiş və onun İslamda əhəmiyyəti qeyd edilmişdir. Azərbaycanın gələcəyi sayılan gənclərimizə bu kitabın faydalı olmasına şübhə etmək olmaz. Fikrimcə, oxuculara təqdim olunan bu kitabın tam olaraq İslamda müsəlmanların Allaha, peyğəmbərə (s.ə.s), valideynlərə, cəmiyyətə və s. borcları, haqları barəsində düzgün və qiymətli mə‘lumatın alınmasına səbəb olacaq.

Allaha dua edirik ki, millətimizi bu haqlara əməl edənlərdən etsin! Amin!

Hacı Sabir HƏSƏNLİ
Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi
Elmi-Dini Şurasının üzvü,
ilahiyyat elmləri namizədi

Mərhəmətli və rəhimli olan Allahın adı ilə!

MÜQƏDDİMƏ

Şükr və tərif Allaha məxsusdur. Biz ona şükr edirik, Onu tərif edirik, Onu köməyə çağırırıq, Ondan bağışlanma diləyirik, nəfslərimizdəki şərdən, əməllərimizdəki pisləklərdən qorunmaq üçün Allaha sığınırıq. Allahın haqq yoluna yönəltdiyi şəxsi azdıran, azdırdığı şəxsi isə yoluna yönəldən tapılmaz. Şəhadət edirəm ki, Allahdan başqa ibadətə haqqı olan tanrı yoxdur, Onun şəriki yoxdur və şəhadət edirəm ki, Məhəmməd Onun qulu və elçisidir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقْوَاهُ وَلَا تَمُوتُوا وَلَا تَمْلِكُونَ

«Ey iman gətirən kəslər! Allahdan lazımunca qorxun və yalnız müsəlman olduğunuz halda ölün!» («Ali İmran» surəsi, 102-ci ayə).¹

تَقَاتِبُ مَنْ تَقَاتِبُ رَبَّكُمْ لَكُمْ وَأَنْتُمْ مَعَكُمْ
وَأَنْتُمْ مَعَكُمْ وَأَنْتُمْ مَعَكُمْ وَأَنْتُمْ مَعَكُمْ
وَأَنْتُمْ مَعَكُمْ وَأَنْتُمْ مَعَكُمْ وَأَنْتُمْ مَعَكُمْ
وَأَنْتُمْ مَعَكُمْ وَأَنْتُمْ مَعَكُمْ وَأَنْتُمْ مَعَكُمْ

«Ey insanlar! Sizi tək bir şəxsdən (Adəmdən) xəlq edən, ondan zövcəsini (Həvvanı) yaradan və onlardan da bir çox kişi və qadınlar törədən Rəbbinizdən qorxun! (Adı ilə) bir-birinizdən (cürbəcür şeylər istədiyiniz) Allahdan, həmçinin qohumluq əlaqələrinə kəsməkdən həzər edin! Şübhəsiz ki, Allah sizin üzərinizdə nəzarətçidir!» («ən-Nisa» surəsi, 1).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقْوَاهُ وَلَا تَمُوتُوا وَلَا تَمْلِكُونَ
وَأَنْتُمْ مَعَكُمْ وَأَنْتُمْ مَعَكُمْ وَأَنْتُمْ مَعَكُمْ وَأَنْتُمْ مَعَكُمْ
وَأَنْتُمْ مَعَكُمْ وَأَنْتُمْ مَعَكُمْ وَأَنْتُمْ مَعَكُمْ وَأَنْتُمْ مَعَكُمْ

«Ey iman gətirənlər! Allahdan qorxun və doğru söz söyləyin! (Əgər belə etsəniz) Allah əməllərinizi islah edər və günahlarınızı bağışlar. Hər kəs Allaha və Peyğəmbərinə itaət etsə, böyük bir səadətə nail olar» («əl-Əhzab» surəsi, 70-71).

Müsəlman qardaş və bacılarım! Bu müxtəsər və maraqlı risalə sizi ədalətli olmağa sövq edər və hər bir haqqı olanın haqqını ödəməyə vadar edər. Bu haqlar

¹ Kitabçada işlənmiş Qur'an ayələrinin və hədislərin tərcüməsi yalnız təxmini mə'nanı bildirir.

hər bir müsəlman üçün ən mühüm olan haqdır və bu haqları ödəmək hər bir müsəlmanın borcudur.

Əzəmətli Allahdan rica edirik ki, Allah sübhənəhu təalanın Kitabını və Rəsulullahın (Ona Allahın salavatı və salamı olsun! – səlləllahu ‘əleyhi və əlihi və səlləm – s.ə.v) Sünnəsini öz həyatının bütün sahələrində rəhbər tutan (cəmi) müsəlman ümmətinə uğurlar bəxş etsin. O, doğrudan da eşidən və cavab verəndir. Sonuncu duamız budur: əl-həmdü lilləhi rabbil-ələmin» – Aləmlərin Rəbbi Allaha şükürlər olsun!

Əlixan MUSAYEV

I H A Q Q

Allahın haqqı

Bu haqq hər bir müsəlman üçün ən mühüm olan haqqdır. Bu əzəmətli haqqı ödəmək hər bir müsəlmanın borcudur. Allah-təala bizi analarımızın bətnlərində bir şəkildən başqa şəkllə salıb, sonra insan olaraq bu dünyaya gətirib:

وَلَمَّا خَلَقْنَا الْإِنسَانَ مِنْ عَلَاقٍ لَمِيقٍ ﴿١٩٦﴾ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نَفْسًا فَخَرَّ سَاجِدًا ﴿١٩٧﴾
ثُمَّ خَلَقْنَا النَّفْسَ الْبَاطِنَةَ الْغَوِيَّةَ لَمَّا خَلَقْنَا الْعِظْمَةَ لِمِيقٍ فَجَعَلْنَاهُ
الْعِظْمَةَ بَعْضًا مَّا كُنْتُمْ لَهَا جُثَمًا ثُمَّ نُفِثْنَا بِهَا خَلْقًا آخَرَ فَتَبَيَّنَّا أَنَّهُ
أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ ﴿١٩٨﴾

«Biz, həqiqətən, insanı tər-təmiz (süzülmüş) palçıqdan yaratdıq. Sonra onu (Adəm övladını) nütfə halında möhkəm bir yerdə (ana bətnində) yerləşdirdik. Sonra nütfəni laxtalanmış qana çevirdik, sonra laxtalanmış qanı bir parça ət etdik, sonra o bir parça əti sümüklərə döndərdik, sonra sümükləri ətlə örtüdük və daha sonra onu yeni bir məxluq olaraq yaratdıq. Yaradanların ən gözəli olan Allah nə qədər uca, nə qədər uludur!» («əl-Mu‘minun» surəsi, 12-14).

Allah-təala biz insanlara bol ne‘mətlər verib ki, bəlkə ona şükr edək:

وَاللَّهُ آخِرُ حُكْمٍ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٩٩﴾ كُنْتُمْ لَنَا قُتُبًا فَكَرَّمْنَاكُمْ وَأَجْرًا لَكُمْ أَنْتُمْ
وَالْيُسْرَىٰ وَالْأَنْبِيَاءَ لَكُمْ شُكْرٌ ﴿٢٠٠﴾

«Allah sizi analarınızın bətnlərindən heç bir şey bilmədiyiniz halda çıxartdı. Sonra sizə qulaq, göz və qəlb verdi ki, bəlkə şükr edəsiniz» («ən-Nəhl» surəsi, 78).

Allah-təala bizdən yalnız Onun təklyinə ibadət etməyi istəyir. O istəyir ki, biz insanlar Onun əməllərini verinə vətirək və ədədən etdiyi sevlərdən çəkinək:

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ﴿٢٠١﴾ إِنَّمَا أَرِيدُ بِكُمْ مَعْرِفَةً مِنِّي وَرَبِّي وَمَا
أَرِيدُ أَنْ يَعْبُدُونِي ﴿٢٠٢﴾ إِنْ لِلَّهِ لَوْ ذُو قُوَّةٍ أَلَيْسَ بَيْنَ يَدَيْهِ
الْعَرْشُ الْعَظِيمُ ﴿٢٠٣﴾

«Mən cinləri və insanları yalnız Mənə ibadət etmək üçün yaratdım. Mən onlardan ruzi istəmirəm. Mən onlardan Məni yedirtmələrini də istəmirəm. Şübhəsiz ki, ruzi verən də, yenilməz qüvvət sahibi olan da Allahdır!» («əz-Zariyat» surəsi, 56-58).

لَمْ نُخَلِّدْ إِلَهُكُمْ بِالْإِبَادَةِ لَمْ نَلْهَيْكُمْ بِالشَّيْطَانِ لَمْ نَكْفُرْ بِعَدُوِّكُمْ
 وَنَحْنُ نَحْمَدُكُمْ هَذَا جِزَاءُ مَنْ تَتَّبَعْتُمْ بِرَبِّكُمْ وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا بِكُمْ
 كِتَابًا أَنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٦٢﴾

«Ey Adəm övladı! Məgər Mən sizə: "Şeytana ibadət etməyin, o sizin açıq düşmənidir!" – deyə buyurmadımı?! Və: "Mənə ibadət edin, bu doğru yoldur!" – deyə əmr etmədimmi?! Həqiqətən, Şeytan içərinizdən çoxlarınızı yoldan çıxartdı. Məgər aqlınız kəsmirdi?»

(«Ya Sin» surəsi, 60-62).

Hər bir müsəlman ona vacib olan ibadətləri bacardığı qədər yerinə yetirməlidir:

لَا يَكْفُرُ اللَّهُ تَقْشِيرًا وَمُجْعَلًا

«Allah heç kəsi qüvvəsi çatmayan ışı gorməyə vadar etməz»

(«əl-Bəqərə» surəsi, 286).

فَاتَّقُوا اللَّهَ مِمَّا سَخَطْتُمْ

«Allahdan (Allahın əzabından) bacardığınızı qədər qorxun»

(«ət-Təğabun» surəsi, 16).

لَمَنْ خِيبَ مِنْكُمْ شَيْئٌ فَلْيَقْتَصِرْ بِهِ عَلَى مَرْيَدٍ أَوْ عَلَى نَسْرٍ نَعْدَةٌ
 مِنْ يَدِ أَحَدٍ يُرِيدُ أَنْ يَنْقِمَ قَيْسًا وَلَا يُرِيدُ بِكُمْ أَحْسَنَ مِنْكُمْ
 لَعَنَهُ الْكُفْرَانُ أَنْ يَسْرُدَ حَبِيبَكُمْ وَالْمَكْرَمُ تَشْكُرُونَ ﴿١٦٥﴾

«Ramazan ayına yetişən şəxslər bu ayı oruc tutmalıdırlar; xəstə və ya səfərdə olanlar isə tutmadığı günlərin sayı qədər başqa günlərdə tutsunlar. Allah sizin üçün ağırlıq deyil yüngüllük istər ki, fövtə gedən günlərin orucunu tamamlayasınız və sizi düz yola yönəltməsinə görə Ona ("Allahu Əkbər" deməklə) tə'zim və bəlkə də şükr edəsiniz»

(«əl-Bəqərə» surəsi, 185).

Babasil xəstəliyinə tutulmuş İmran bin Hüseyn (r.a) namazını necə qılması haqqında Peyğəmbərdən (s.ə.s) soruşduqda, o belə demişdir: «*Ayaq üstə qıl, bacarmırsansa, oturan yerdə qıl, onu da bacarmırsansa, uzanan yerdə qıl!*» (əl-Buxari, 1117-ci hədis).

Allah-təala Onun haqqını ödəməyənlərin halını vəsf edərək buyurur:

وَلَقَدْ ذُرْنَا لَهُمُهَا مِنْ أَجْرِ آلِهَتِهِمْ فَسُوفَ لَا يَتَذَكَّرُونَ
 وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْتَفْهِنُوا بَيْنَ يَدَيْهِمْ وَأَلْزَمُوا
 بَيْنَ قُلُوبِهِمْ أَنْ يَفْهَمَ خَلْقٌ مِنْكُمْ ﴿١٠٤﴾

«Biz cinlərdən və insanlardan çoxunu Cəhənnəm üçün yaratdıq. Onların qəlbləri var, lakin onunla (Allahın birliyini sübut edən dəlilləri, özlərinin dini bərc və vəzifələrini) anlamazlar. Onların gözləri vardır, lakin onunla (Allahın mö'cüzələrini) görməzlər. Onların qulaqları vardır, lakin onunla (öyüd-

nəsihət) eşitməzlər. Onlar heyvan kimidirlər, bəlkə də (ondan) daha çox zəlalətdədirlər. Qafil olanlar da məhz onlardır!» («əl-Ə'raf» surəsi, 179).

Allahın dinini yer üzündə bərqərar etmək, Allahın haqqını ödəməkdəndir. Allahın göndərdiyi sonuncu səmavi din olan İslamın əsasları üç qismdir:

1) İslam; 2) İman; 3) Ehsan.

İSLAM

İslamın ərkani besdir:

1. Şəhadət gətirmək (Allahın tək, Məhəmmədin Onun qulu və elçisi olmasını təsdiq etmək):

شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالشَّيْكَةُ قَوْلُوا الْحَمْدُ قَائِمًا وَتَسْبِيحًا لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الْحَمْدُ

«Allah Özündən başqa heç bir tanrı olmadığına şahiddir. Mələklər və elm sahibləri də haqqa-ədalətə boyun qoyaraq O qüvvət və hikmət sahibindən başqa ibadətə layiq heç bir varlıq olmadığına şəhadət verdilər» («Ali İmran» surəsi, 18);

مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ
وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا

«Məhəmməd aranızdakı kişilərdən heç birinin atası deyildir. Lakin o, Allahın elçisi və peyğəmbərlərin sonuncusudur. Allah hər şeyi biləndir» («əl-Əhzab» surəsi, 40).

2. Namaz – gündəlik beş namazı öz vaxtında qılmaq;

3. Zəkat vermək:

وَمَا جُزِيَ لِيُعَذِّبُوا الْمُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ خَتَمًا وَيُجِيبُوا السَّلْوةَ
وَيُؤْتُوا الزَّكوةَ وَذَلِكَ جِزْيَةُ الْقِيَمَةِ

«Halbuki onlara əmr edilmişdir ki, Allaha – dini yalnız Ona məxsus edərək, digər bütün dinlərdən islama dönərək – ibadət etsinlər, namaz qılıb, zəkat versinlər. Doğru-düzgün din budur» («əl-Bəyyinə» surəsi, 5).

4. Oruc tutmaq:

ذَائِمَةً لَدِينِ انْتَبِهُوا لِحَدِيثِ النَّبِيِّ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
أَتَيْنَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعْنَةً فَظَنُّونَ

«Ey iman gətirənlər! Oruc tutmaq sizdən əvvəlki ümmətlərə vacib olduğu kimi, sizə də vacib edildi. Bəlkə, (bunun vasitəsilə) siz pis əməllərdən çəkinəsiniz» («əl-Bəqərə» surəsi, 183).

5. Həcc:

وَبَشِّرِ الصَّادِقِينَ الَّذِينَ إِذَا أُتُوا بِالْحَبَرِ مِنْ رَبِّكَ قَالُوا هَذَا مِنْ رَبِّي وَإِنْ كُنْتُمْ تَارِكِينَ ﴿١٠٧﴾

«Onun yoluna (ərzaq, minik, sağlamlıq və təhlükəsizlik baxımından) gücü çatan hər bir kəsin Həccə gedib o evi (müqəddəs Kə'bəni) ziyarət etməsi insanların Allah qarşısında borcudur. Kim bunu inkar edərsə, özünə zülm etmiş olar. Əlbəttə, Allah aləmlərə (heç kəsə) möhtac deyildir» («Ali İmran» surəsi, 97).

İMAN

İmanın ərkani altıdır

1. Allaha iman;
2. Mələklərə iman;
3. Səməvi kitablara iman;
4. Peyğəmbərlərə iman;
5. Axirət gününə iman:

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ كَلَّمَ مَنْ لَمْ يَكُنْ مِنَ الْغُرُبَةِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَعَهُ
لَا يَنْبَغُ بِالْإِنْسَانِ أَنْ يَكُونَ مِمَّنْ دُونِ الْمَلَائِكَةِ لَا يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ إِلَّا يَتْلُو صَافًّٰى

«Yaxşı əməl heç də (ibadət vaxtı) üzünüzü güncıxan və günbatana tərəf çevirməkdən ibarət deyildir. Yaxşı əməl sahibi əslində Allaha, axirət gününə, mələklərə, kitaba (Allahın nazil etdiyi bütün ilahi kitablara) və peyğəmbərlərə inanandır» («əl-Bəqərə» surəsi, 177).

6. Xeyir və şərin qədərinin Allahdan olmasına iman:

إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ ﴿١٠١﴾

«Şübhəsiz ki, biz hər şeyi müəyyən ölçüdə (lazım olduğu qədər) yaratdıq» («əl-Qəmər» surəsi, 49).

İmanın şö'bələri altmış doqquzdur.

Əbu Hüreyrədən (Allah ondan razı olsun! – r.a) rəvayət olunan hədisdə Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: «İman altmış və bir neçə şö'bədən ibarətdir, həya da imanun şö'bəsinə dəndir» («Səhih əl-Buxari», «İman kitabı», 1/9, səh.67).

Şərh: İmanın şö'bələri üç əsas qismə bölünür:

I. Qəlbə aid olan əməllər.

İmanın bu qismi iyirmi dörd növdür:

- 1 - Allaha iman
- 2 - Mələklərə iman

- 3 - Allahın nazil etdiyi kitablara iman
- 4 - Allahın göndərdiyi elçilərə iman
- 5 - Qiyamət gününə iman
- 6 - Xeyir və şərin qədərinin Allahdan olmasına iman
- 7 - Allahı sevmək
- 8 - Allah xatirinə sevmək və qəzəblənmək
- 9 - Məhəmməd Peyğəmbəri (s.ə.s) sevmək
- 10 - İxlas (Allah uğrunda görülən bir işdə riya və nifaqı tərək etmək)
- 11 - Tövbə etmək
- 12 - Qorxu (yə'ni Allahdan qorxmaq)
- 13 - Həyalı olmaq
- 14 - Şükür etmək
- 15 - Səbr etmək
- 16 - Ümid etmək (Allahın rəhmətinə)
- 17 - Vəfalı olmaq
- 18 - Qəza və Qədərə razı olmaq
- 19 - Rəhmli olmaq
- 20 - Təvazökar olmaq
- 21 - Təkəbbürlü olmamaq
- 22 - Həsəd, paxıllıq etməmək
- 23 - Kin saxlamamaq
- 24 - Qəzəblənməmək

II. Dilə aid olan əməllər. İmanın bu qismi yeddi növdür:

- 1 - Şəhadət gətirmək
- 2 - Qur'an oxumaq
- 3 - Faydalı elm öyrənmək
- 4 - Faydalı elm öyrətmək
- 5 - Dua etmək
- 6 - Zikr etmək
- 7 - Faydası olmayan sözlər danışmamaq

III. Bədənə aid olan əməllər. İmanın bu qismi otuz səkkiz növdür:

- 1 - Zahiri və daxili təmizlik
- 2 - Övrət yerini örtmək
- 3 - Namaz qılmaq
- 4 - Zəkat vermək
- 5 - Oruc tutmaq
- 6 - Qul azad etmək
- 7 - Həcc və Ümrə ziyarəti etmək
- 8 - Yaxşılıq etmək, qonaqpərvər olmaq
- 9 - Kə'bənin ətrafında təvaf etmək
- 10 - Qədr gecəsini ibadətlə keçirmək
- 11 - E'tikaf etmək (Ramazan ayının axırındakı on gününü məsiddə qalmaq)
- 12 - Hicrət etmək
- 13 - Nəzir etdikdə onu ödəmək
- 14 - Allaha itaət edib, Ona asi olmayaq imanı artırmaq
- 15 - Hər hansı bir günaha görə müəyyən cəriməni (kəffarəni) ödəmək
- 16 - Evlənmək və ya ərə getmək
- 17 - Ailəni dolandırmaq
- 18 - Valideynlərin qayğısına qalmaq, onlara asi olmamaq
- 19 - Uşaqları tərbiyə etmək
- 20 - Qohumluq əlaqələrini möhkəmləndirmək
- 21 - Ağaya itaət etmək, qul ilə mülayim rəftar etmək
- 22.- Ədalətlə hökm vermək
- 23 - Qonşuya yaxşılıq etmək
- 24 - İxtiyar sahiblərinə itaət etmək
- 25 - Müsəlman camaatı ilə həmrə'y olmaq
- 26 - Borc aldıqda onu qaytarmaq
- 27 - İnsanlar arasında sülh yaratmaq
- 28 - Cihad etmək (nəfslə, şeytanla və s.)
- 29 - Əxlaqlı olmaq, gözəl rəftar etmək
- 30 - Sədəqə vermək (Allah yolunda maldan xərcləmək)
- 31 - İsraf etməmək
- 32 - Salamı almaq
- 33 - İnsanlara əziyyət verməmək;
- 34 - Xeyirli işlərdə şərik olmaq
- 35 - Əmanətə xəyanət etməmək
- 36 - Boş söhbətlərdən, faydasız işlərdən uzaq olmaq
- 37 - Asqırıb «əlhəmdü lilləh»² deyənə «yarhəməkəllah»³ demək
- 38 - Əziyyət verən bir şeyi yoldan kənar etmək

---

² Həmd (şükür, tərif və s.) Allaha məxsusdur.

³ Allah sənə rəhm etsin.

EHSAN

Yə'ni, Allaha elə ibadət et ki, sanki sən Onu görürsən, bunu bacarmasan, O səni görmüş kimi Ona ibadət et:

إِنَّ أَلَا مَعَ لَبِيبٍ مُّقْبِلًا وَالْبَيْنَ حَمِ مَحْمُودِينَ ﴿٢٢٨﴾

«Həqiqətən, Allah Ondan qorxub pis əməllərdən çəkinənlər və yaxşı işlər görənlərlədir (möhsünlərlədir)» («ən-Nəhl» surəsi, 128).

لَبِيبٌ يُرِيدُ جَنَّةَ يَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ وَقَفَّابٌ مِّنْ أَشْجَارٍ تَعْتَصِمُ إِنَّهُ كُوفٍ لِّسَبِيغِ الْعَيْدِ ﴿٢٢٩﴾

«O Allah ki, səni namaza duranda da görür, səcdə edənlər içində dolananda da. Həqiqətən, (hər şeyi) eşidən və bilən Odur» («əş-Şüəra» surəsi, 218-220).

II HAQQ

Məhəmməd peyğəmbərin (s.ə.s) – in haqqı

Məhəmməd (s.ə.s) Fil ilində (miladi tarixlə 570 və ya 571-ci il) anadan olub, Allah-təala onu 40 yaşında bütün bəşəriyyət (insanlar və cinlər) üçün peyğəmbər seçmişdir:

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا

«De ki: "Ey insanlar! Mən Allahın sizin hamınız üçün göndərilmiş elçisiyəm"» («əl-Ə'raf» surəsi, 158).

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا
﴿٢٢٩﴾

«[Ya Peyğəmbər!] De: "Mənə vəhy olundu ki, bir dəstə cin dedilər: – Biz çox qərribə, təsəvvür edilməz dərəcədə gözəl olan bir Qur'an eşitdik. O, haqq yolu göstərir. Biz ona iman gətirdik və heç kəsi Rəbbimizə şərikinə qoşmayacağıq"» («əl-Cinn» surəsi, 1-2).

On üç il Məkkədə və on il Mədinədə olan insanları Allahın dini olan İslama də'vət etmişdir. Allah onu bir şahid kimi insanlara göndərib:

إِنَّا رَزَقْنَاهُ إِحْسَانًا وَوَعَدْنَاهُ نَذِيرًا ﴿٢٣٠﴾

«Həqiqətən, Biz səni bir şahid, bir müjdəçi və bir qorxudan peyğəmbər kimi göndərdik» («əl-Fəth» surəsi, 8).

Belə olduğu halda:

1. Onun əmrlərini yerinə yetirib, qadağan etdiyi şeylərdən çəkinməliyə ki, bu da ona olan haqqımızdır. Allah-təala Qur‘anda buyurur:

بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ
يَتَفَكَّرُونَ ﴿٨﴾

«Biz onları (peyğəmbərliklərinin doğru olduğunu sübut edən) aşkar mö‘cüzələr və kitablarla göndərdik. Sənə (peyğəmbərə) də Qur‘anı nazil etdik ki, insanlara onlara göndəriləni (hökmləri, halal-haramı) izah edəsən və bəlkə onlar da düşünüb dərk edələr!» («ən-Nəhl» surəsi, 44).

وَمَا فِيكُمْ مِنْ مُؤْمِنٍ قَدْ أَخَذَ أَمْرًا مِنْ رَسُولٍ فَجَعَلَهُ مِثْلَ مِمَّا نَهَىٰ عَنْهُ فَإِنَّهُمْ لَمُتَّقُونَ ﴿٧﴾

«Peyğəmbər sizə nə verirsə (şəriət hökmü) onu götürün, nəyi qadağan edirsə, ondan əl çəkin, Allahdan qorxun!»

(«əl-Həşr» surəsi, 7).

فَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ تَبْغِيءُونَ اللَّهُ فَالْبَعْضُ مِنَ الْيَهُودِ كَمَا اللَّهُ يُبْغِيكُمْ عَنْهُ فَذُنُوبَكُمْ
وَأَلَّا تَفْقَهُوا تَحْسِبُوهَا حَسْبًا ﴿٣١﴾

«De ki: "Əgər siz Allahı sevirsinizsə, mənim ardınca gəlin ki, Allah da sizi sevsin və günahlarınızı bağışlasın. Allah bağışlayan və mərhəmətlidir» («Ali İmran» surəsi, 31).

Bu ayələrdən belə nəticə çıxır ki, Peyğəmbərin (s.ə.s) sünnəsini tətbiq etmək, onun haqqını ödəmək deməkdir. Sünnənin lüğəti mə‘nası yol deməkdir. Şəriətdə olan mə‘nası isə – Peyğəmbərin (s.ə.s) dedikləri, etdikləri, səhəbələrinin dediklərini, etdiklərini təsdiq etməsi və onun zahiri görünüşüdür.

Peyğəmbərin (s.ə.s) sünnəsi də Allah tərəfindən nazil olunub:

وَمَنْ يَتَّبِعْ غَيْرَ الْهَدْيِ يَنْزِلْ بِهِ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٣١﴾ وَخَسِرَ الْيُوحَىٰ ﴿٣١﴾

«O havadan (kefi istəyəni) danışmır, danışdığı ancaq nazil olan bir vəhydir» («ən-Nəcm» surəsi, 3-4).

Hər bir müsəlmanın borcudur ki, şəriət hökmlərində Allahı və Onun rəsulunu (s.ə.s) hakim tə‘yin etsin:

فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فَرِيضَتُ الْإِسْلَامِ الَّتِي كَانَتْ إِذِ الْإِنْسَانُ أُمَّةً وَاحِدَةً وَالْحُسْنُ الْعَاقِبَةُ إِنَّهُ كَانَ يُدْعَىٰ إِلَى الْغَيْبِ وَالْحُسْنُ الْعَاقِبَةُ ﴿٣١﴾

Dördüncü: cinsi olan sünnə. Yə'ni Peyğəmbərin (s.ə.s) hər hansı bir cinsdən etdiyi ibadət.

Buna misal: Peyğəmbər (s.ə.s) qurban bayramında (zi-l-hiccə ayının 10-u, 11-i, 12-i və 13-ü, yə'ni qurban günləri) üç cinsdən qurban kəsməyi buyurmuşdur. Bu heyvanlar dəvə, öküz, qoçdur. Deməli, qurban bayramında bu heyvanlardan başqa ətinin yeyilməsi halal olan heyvanı (xoruz, at və s.) qurban kəsmək sünnəyə müxalifdir.

Beşinci: zamanı olan sünnə. Yə'ni Peyğəmbərin (s.ə.s) hər hansı bir zamanda etdiyi ibadət.

Buna misal. Peyğəmbər (s.ə.s) məğrib namazını gün batdıqdan sonra qılardı. Deməli, gün batmamış məğrib namazını qılmaq sünnəyə müxalifdir.

Altıncı: məkanı olan sünnə. Yə'ni Peyğəmbərin (s.ə.s) hər hansı bir məkanda etdiyi ibadət.

Buna misal: Peyğəmbər (s.ə.s) e'tikafı (Ramazan ayının axır on gününü müəyyən olunmuş yerdə keçirmək) məsciddə edərdi. Deməli, e'tikafı məsciddən başqa yerdə keçirmək sünnəyə müxalifdir.

Qeyd: Sünnəyə müxalif olan ibadət qəbul olunmur.

Aişədən (r.a) rəvayət olunan hədisdə Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: *«Bizim etdiyimiz əməllərə yenilik əlavə edən kimsənin əlavəsi rədd olunur»* (Müslim, 4467).

2. Həmçinin onu bütün məxluqatdan çox sevmək onun haqlarındandır. Ənəs bin Malikin (r.a) rəvayət etdiyi hədisdə Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: *«Sizdən biriniz məni valideynindən, övladından və cəmi insanlardan çox sevməyincə imanı (kamil) olmaz»* (Müslim, 167).

III HAQQ

Valideynin haqqı

Allah və Onun elçisindən sonra, hər kəs üçün ən fəzilətli olan onun valideynidir. Övlad üçün ata-ananın hər birinin özünə görə fəziləti var. Lakin, ananın fəziləti daha çoxdur:

وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَسَنَةً إِنَّهُ وَهَّجَ عَلَىٰ وَجْهِهِ

«Biz insana ata-anasına yaxşılıq etməyi (valideyninə yaxşı baxmağı, onlarla gözəl davranmağı) tövsiyə etdik. Anası onu (bətində) çox zəif bir halda daşmışdı» («Loğman» surəsi, 14).

1. Onların qayğısını çəkmək və onlarla yaxşı rəftar etmək övladın borcudur:

وَقَضَىٰ رَبِّيكَ لَا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ ذُوبُوا بِذُنُوبِكُمْ إِحْسَانًا ۚ لِمَ يَتَذَكَّرُ
 لَكُم مَن آذَنُكُمْ أَيَّامَ كَثِيرٍ ۚ فَلَا تُغْنِ عَنْكُمْ آيَاتِي وَمَا تُنتِفِرُونَ ۚ وَقَالَ
 كَرِيمٌ ﴿٢٤﴾ وَخَفِعْنَا لَهَا آجْنَاحَٰنَا مِن الرُّوحِ مَآءُ ۚ وَقَالَ رَبِّي رَحِمَهَا
 كَمَا رَحِمَ الْيَتِيمَ ﴿٢٥﴾

«Rəbbin yalnız Ona ibadət etməyi və valideynlərə yaxşılıq etməyi (onlara yaxşı baxıb gözəl davranmağı) buyurmuşdur. Əgər onların biri və ya hər ikisi sənin yanında (yaşayıb) qocalığın ən düşgün çağına yetərsə, onlara "Uf!" – belə demə, üstlərinə qışqırıb acı söz söyləmə. Onlarla xoş danış. Onların hər ikisinə acıyaraq mərhəmət qanadının altına alıb: "Ey Rəbbim! Onlar məni körpəliyimdən (nəvazişlə) tərbiyə edib bəslədikləri kimi, Sən də onlara rəhm et!" – de»

(«əl-İsra» surəsi, 23-24).

Əbu Hüreyrə (r.a) deyir: «bir kişi Peyğəmbərin (s.ə.s) yanına gəlib dedi: "Ey Allahın elçisi! Kimə daha çox qayğı göstərməliyəm?" O dedi: "Anana". Kişi soruşdu: "Sonra kimə?" Peyğəmbər (s.ə.s) dedi: "Anana". Kişi təkrar soruşdu: "Bəs daha sonra kimə?" O yenə cavab verdi: "Anana". Kişi bir daha soruşdu: "Bəs daha sonra kimə?" Peyğəmbər (s.ə.s) bu dəfə dedi: "Atana"» (əl-Buxari, 5971).

Bu qayğı təkə bizə yox, bizdən əvvəlki ümmətlərə də buyurulmuşdur.

2. Valideyni söydürməmək onun haqlarındandır.

Abdullah bin Amrdan (r.a) rəvayət olunan hədisdə Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: «Kişinin valideynlərini lə'nətləməsi (söyməsi) böyük günahlardandır». (Səhəbələr): «Ey Allahın elçisi! Kişi valideynlərini lə'nətləyərmi?» – deyə soruşduqda, o dedi: «Birinin ata-anasını söyür, o da qayıdıb onun ata-anasını söyür» (əl-Buxari, 5973).

3. Valideyni İslama də'vət etmək onun haqlarındandır.

Əbu Hüreyrə (r.a) belə rəvayət edir: «Mən müşrik olan anamı İslama də'vət edirdim. Bir gün yenə onu də'vət etdikdə, Peyğəmbər (s.ə.s) haqqında nalayiq sözlər dedi. Mən ağlaya-ağlaya Peyğəmbərin (s.ə.s) yanına gəlib, dedim: "Ey Allahın elçisi! Mən anamı İslama də'vət edirdim, o bunu inkar edib, sənin haqqında nalayiq sözlər dedi. Allaha dua et, Əbu Hüreyrənin anasına hidayət versin!" Peyğəmbər (s.ə.s) dedi: "Allahım, Əbu Hüreyrənin anasına hidayət ver!" Mən Peyğəmbərin (s.ə.s) duasından sonra sevincək evə getdim. Qapıya çatdıqda anam ayaq səslərini eşitdi və mənə yerimdə durmağı əmr etdi. Sonra çimib (qüsl edib) paltarını geyindi, qapını açıb mənə dedi: "Əbu Hüreyrə! Şəhadət verirəm ki, Allahdan başqa (ibadət haqqı olan) mə'bud yoxdur və Məhəmməd Onun qulu və elçisidir". Mən sevincimdən ağlaya-ağlaya Peyğəmbərin (s.ə.s) yanına gəlib ona dedim: "Ey Allahın elçisi! Gözün aydın! Allah sənin duanı qəbul etdi və Əbu Hüreyrənin anasına hidayət verdi..."» (Müslim, 6346).

Qeyd: Valideyn kafir olsa belə, onun dünyəvi haqqını ödəməliyə (gözəl rəftar etmək, kömək etmək, sözüünə qulaq asmaq və s.). Lakin Allahın haram buyurduğu işlərə sövq etsələr, əməl etməməliyə.

4. Valideynlər vəfat etdikdən sonra onlar üçün dua etmək, Allahdan bağışlanma diləmək də onların haqlarıdır:

رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيْ وَلِلْعَالَمِينَ يَوْمَ تَطْوَى الْجَسَدُ ﴿٤١﴾

«Ey Rəbbimiz! Haqq-hesab çəkilən gün məni, ata-anamı və mö'minləri bağışla!» («İbrahim» surəsi, 41).

IV HAQQ

Övladın haqqı

Övladı İslam tərbiyəsi ilə tərbiyələndirib cəhənnəm odundan qorumaq Allahın əmrlərindəndir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا

«Ey iman gətirənlər! Özünüzi və əhli-əyalınızı cəhənnəm odundan qoruyun!» («ət-Təhrim» surəsi, 6).

Abdullah bin Ömər (r.a) rəvayət etdiyi hədisdə Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: «Hər biriniz qəyyumsunuz və hər biriniz tabeçiliyinizdə olanlar haqqında sorğusual olunacaqsınız...» (əl-Buxari, 893).

1. Övladı əzizləmək onun haqlarıdır:

Əbu Hüreyrə (r.a) deyir: «Peyğəmbər (s.ə.s) Əlinin (r.a) oğlu Həsəni (r.a) öpdü. Yanında oturan əl-Əqra bin Həbis ət-Təmiri bunu görüb dedi: "Mənim on övladım var, onlardan heç birini öpməmişəm". Peyğəmbər (s.ə.s) ona baxıb dedi: "Rəhm etməyə nə rəhm olunmaz"» (əl-Buxari, 5997).

2. Övlad üçün xeyirli dua etmək onun haqlarıdır:

Əbu Hüreyrədən (s.ə.s) rəvayət olunan hədisdə Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: "Üç nəfərin – məzlumun, müsafirin və valideynin övladı üçün etdiyi duanın qəbul olunmasına şəkk yoxdur" (Səhihu-l-ədəbi-l-mufrad, 32).

3. Övladın qayğısına qalmaq onun haqlarıdır. Əbu Səid əl-Xudridən rəvayət olunan hədisdə Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: "Üç qız uşağının və ya üç bacının qayğısına qalan cənnətə daxil olar" (Səhihu-l-ədəbi-l-mufrad, 79).

4. Övladı tərbiyə etmək onun haqlarıdır.

İslam tərbiyəsi iki mənbədən götürülür:

1. Qur'ani-kərim,
2. Səhih hədislər:

فَقَدْ كَرَّمْنَاكُمْ فِي بَعْثِنَا لَكُمْ نَبِيًّا وَإِنَّا لَآتُونَ

الْأَنْجَارَ وَذَكَرَ اللَّهُ الْعَجْزَةَ ﴿٤١﴾

«Həqiqətən, Allahın elçisi Allaha, qiyamət gününə ümid bəsləyənlər (Allahdan, qiyamət günündən qorxanlar) və Allahı çox zikr edənlər üçün gözəl nümunədir» («əl-Əhzab» surəsi, 21).

İslamda tərbiyənin üsulları:

- nəsihət vermək (Qur'an ayələri, səhih hədislər və gözəl sözlərlə);
- Qur'an və səhih hədislərdə varid olan tərbiyəvi hekayələri danışmaq;
- nümunə olmaq (yə'ni, tərbiyə edən özü tərbiyə olunan üçün nümunə olmalıdır);
- çəkindirmək (pis işlərdən) və həvəsləndirmək (yaxşı işlərə);
- tərbiyəsiz və əxlaqsızların pis aqibətlərini misal çəkmək.

V H A Q Q

Qohum-əqrabanın haqqı

Bu haqqı ödəmək hər bir müsəlmana (əvvəlki haqlar kimi) vacibdir:

وَأْتِ ذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ

«**Qohum-əqrabanın haqqını ver**» («əl-İsra» surəsi, 26).

Əbu Hüreyrədən (r.a) rəvayət olunan hədisdə Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: *"Ruzisinin çoxalmasını, ömrünün uzanmasını istəyənlər şəxs qohumluq əlaqələrini möhkəmləndirsin"* (əl-Buxari, 585).

Cubeyr bin Mut'imin (r.a) rəvayət etdiyi hədisdə Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: *"Qohumluq əlaqələrini kəsən cənnətə daxil olmaz"* (əl-Buxari, 5984).

Qohum-əqrabanı İslama dəvət etmək, onların haqlarındandır:

فَلَا تَدْعُ مَعَ الْوَالِدِ إِذْ أَخْرَجْتَهُمْ مِنَ الْمَدِينِ ﴿١٣٤﴾ وَأَقْرَبِ

عِيْرَتِكَ الْقُرْبَىٰ ﴿١٣٥﴾

«**Elə isə Allahla yanaşı başqa bir tanrıya ibadət etməkdən çəkin, yoxsa əzaba düçar edilənlərdən olarsan! Və ən yaxın qohumlarını qorxut!**» («əş-Şüəra» surəsi, 213-214).

İnsanların çoxu bu haqqı unudaraq qohumlarını tərk edir. Halbuki, sadəcə onların əhvalını öyrənməklə (soruşmaqla) boynunda olan haqqı ödəmiş olar. Bəziləri də yalnız qohumları onları yad edəndə o da onları yad edir. Bu da şəriətə müxalifdir. Şəriətə görə isə çətinlikdə də, firavanlıqda da qohumları ziyarət edib onların haqqını ödəmək lazımdır.

Qeyd: Qohum kafir olsa belə, onun haqqı ödəməliyə.

VI HAQQ

Qonşunun haqqı

وَعِبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ
وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّابِقِ
بِالْجَنبِ وَذِي السَّبِيلِ ۚ قَالُوا تَكْفُرُ بِاللَّهِ لَا يَجِبُ مَنْ كَانَ
مُتَخَذًا مَقْرُونًا ﴿٣٦﴾

«Allaha ibadət edin və Ona heç bir şeyi şəriik qoşmayın! Ata-anaya, qohum-əqrabaya, yetimlərə, yoxsullara, yaxın və uzaq qohum-qonşuya, yaxın yoldaş və dostlara, müsafirlərə, sahib olduğunuz qul və kənzilərə yaxşılıq edin! Həqiqətən, Allah özünü bəyənənləri və lovğalıq edənləri sevməz» («ən-Nisa» surəsi, 36).

Əbu Hüreyrədən (r.a) rəvayət olunan hədisdə Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: *"Allaha və axirət gününə inanan qonşusuna yaxşılıq etsin..."* (Müslim, 174).

Qonşunun haqqı aşağıdakı kimidir:

1. Evdə bişirilən yeməkdən imkan daxilində qonşuya vermək:

Əbu Zərdən (r.a) rəvayət olunan hədisdə Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: *"Ey Əbu Zərr, yemək bişirdikdə suyunu çox et və qonşuna da ondan ver!"* (Səhihu-l-ədəbi-l-mufrad, 83).

2. Qonşunun qadını ilə zina və qonşudan oğurluq etmək haramdır:

Əl-Miqdəd bin əl-Əsvəd (r.a) rəvayət edir: *«Peyğəmbərdən (s.ə.s) zina və oğurluq haqqında soruşduqda, o dedi: "Qonşunun qadını ilə zina etmək, başqa on qadınla edilən zinadan, qonşudan edilən oğurluq isə başqa on oğurluqdan daha pis və günahı da daha çoxdur"»*(Səhihul-ədəbil-mufrad,76).

3. Qonşuya əziyyət verməmək: Əbu Hüreyrə (r.a) rəvayət edir: *«Peyğəmbərə (s.ə.s) deyildi: "Ey Allahın elçisi! Filan qadın gecələri namaz qılıb, gündüzləri oruc tutub, yaxşı əməllər edib sədəqə verir, lakin qonşusuna dili ilə əziyyət verir". Peyğəmbər (s.ə.s) dedi: "O qadında xeyir yoxdur və o, cəhənnəm əhlindəndir"»* (Səhihul-ədəbil-mufrad, 88).

4. Qonşu kafir olsa da, ona yaxşılıq etmək.

Mücahid deyir: «*Abdullah bin Amrın (r.a) xidmətçisi qoç soyurdu. Abdullah (r.a) ona dedi: "Qurtarıqda ondan bir pay əvvəlcə qonşumuz yəhudiyə ver!" Bir nəfər dedi: "Yəhudiyə? Allah səni islah etsin!" Abdullah (r.a) dedi: "Peyğəmbər (s.ə.s) qonşu haqqında bizə o qədər nəsihət verirdi ki, ona miras payı ayıracağımı zənn edirdik"*» (Səhihul-ədəbil-mufrad, 95).

VII HAQQ

Ərlə arvadın bir-birinə olan haqqı

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَجْرُسُوا أَخْوَافَكُمْ أَنْ تَرْثُوا مَالَهُمْ وَلَا تَعْضُوا
وَهُمْ يَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ مَا كَفَرْتُمْ بِهِ إِنَّ بَيْنَكُمْ يَفَاجِئَةً مِمَّنْ لَا تَعْلَمُونَ
وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ أَوْرَثُهُمْ هُنَّ أَوْلَىٰ بِمَا كَسَبَتْ مِنْ ذَكَرْتُمْ وَإِلَى اللَّهِ
الْمَعْرُوفَاتُ

«Ey iman gətirənlər! Qadınlara zorla varis çıxmaq sizə halal deyildir. (Qadınlar) açıq-aşkar pis bir iş görməyincə, özlərinə verdiyiniz şeylərin (mehrin) bir hissəsini geri qaytarmaq məqsədilə onlara əziyyət verməyin. Onlarla gözəl (Allahın buyurduğu kimi) rəftar edin. Əgər onlara nifrət etsəniz (dözün). Ola bilsin ki, sizə nifrət doğuran hər hansı bir şeydə Allah (sizdən ötrü) çoxlu xeyir nəzərdə tutmuş olsun» («ən-Nisa» surəsi, 19).

وَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ

«...Kişilərin qadınlar üzərində şəriətə görə hüquqları olduğu kimi, qadınların da onlar (kişilər) üzərində hüquqları vardır. Ancaq kişilər (daha artıq əziyyətə qatlaşdıqları üçün) onlardan bir dərəcə üstüdürlər...» («əl-Bəqərə» surəsi, 228).

Ərlə arvad bir-birinin haqqını tam ödəyərsə, xoşbəxt olarlar. Ümumiyyətlə, bu haqq üç qismdir:

1. Bədən ilə əlaqəli haqq;
2. Mal ilə əlaqəli haqq;
3. İctimai haqq.

Ərin boynunda olan haqlar

1. Yemək, içmək, geyim və yaşayış yeri ilə qadını tə'min etmək:

وَعَسَى الْقَوَدُ لَهُ رِزْقًا وَكَسْرًا بِالْمَعْرُوفِ

«Arvadın yeməyi və geyimi öz qüvvəsi dairəsində uşağın atasının üzərinə düşür» («əl-Bəqərə» surəsi, 233).

2. Qadını Allahın və Onun elçisinin (s.ə.s) buyurduğu qaydada tərbiyələndirmək:

إِنِ خَالَ قَوْمًا مِنْ غَلَسِ اتِّبَاهٍ بِهِ فَطَّلِ إِنَّهُ بَعْضُنَا غَرٌّ بَعْضٌ ذِي
أَنْفُسٍ مِنْ أَمْوَالِهِمْ فَامْتَحِنَاتٍ فَأَيُّهَا حَافِظَاتُ الْغَيْبِ بِمَا حَيْضَ اللَّهُ
وَإِلْسِي نَخْفُونَ نَحْوَهُمْ فَامْتَحِنُوا وَهُنَّ فِي الْغَيْبِ جَمِيعٌ
وَخَيْرٌ لَكُمْ فِي دِينِ أَعْتَقْتُمْ فَلَا تَنْتَفِرُوا غَيْبِينَ سَبِيلًا إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفِيرًا

كَيْسَرٌ

«Kişilər qadınlar üzərində ixtiyar sahibidirlər. Bu, Allahın onlardan birini digərinə üstün etməsi və kişilərin öz mallarından (qadınları üçün) sərf etməsinə görədir. Əməlisələh qadınlar (ərlərinə) itaət edib Allahın himayəsi sayəsində gizli şeyləri (ərlərinin sirlərini, mal-dövlətini, namus və şərəfini) qoruyub saxlayırlar. (Ey kişilər!) Özbaşnalıq etmələrinə qorxduğunuz qadınlara nəsihət edin, (yola gəlməzlərsə) onlardan yatağınızı ayırın və (yüngülcə) döyün!⁴ Sizə itaət etdikdə isə onlara (əziyyət vermək üçün) başqa yol axtarmayın. Əlbəttə, Allah uca və böyükdür» («ən-Nisa» surəsi, 34).

Əbu Hüreyrədən (r.a) rəvayət olunan hədisdə Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: "Qadınlara diqqət edin, qadın qabırğadan yaranıb. Qabırğanın ən əyri hissəsi onun yuxarı tərəfidir, düzəltmək istəsən sındıracaqsan, düzəltməsən əyri qalacaq. Qadınlara diqqət edin!" (əl-Buxari, 3331).

3. Qadınlarla kobud rəftar etməmək:

وَلَوْ كُنْتُمْ فَضْلًا غَلَبْتُمْ لَأَنْتَضُوا مِنْ حَوْلِكُمْ

«Əgər qaba, sərt ürəkli olsaydın, əlbəttə, onlar sənin ətrafından dağılıb gedərdilər» («Ali İmran», surəsi, 159).

⁴ Zədə vurmamaq, sındırmamaq, bədəninə iz qoymamaq, üzə vurmamaq və s. kobud hərəkətlər etməmək şərti ilə.

Arvadın boynunda olan haqlar

1. Ərinə qulluq (dünyəvi işlərdə) və itaət (dini) etməlidir:

Aişədən (r.a) rəvayət olunan hədisdə Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: *"Allahdan qeyrisinə səcdə etmək caiz olsaydı, qadına ərinə səcdə etməsini əmr edərdim"* (İbn Macə, 2/1852).

Əbu Hüreyrədən (r.a) rəvayət olunan hədisdə Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: *"Qadın ərinin izni olmadan (fərz olmayan) oruc tutmamalıdır"* (əl-Buxari, 5192).

Əbu Hüreyrədən (r.a) rəvayət olunan hədisdə Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: *"Kişi qadınını yatağına çağırırdıqda, o (qadın) onun (ərinin) istəyini yerinə yetirmədiyi üzündən əri qəzəblənmiş halda yatarsa, mələklər səhərə qədər o qadına lə'nət edərlər"* (Müslim, 3526).

Qeyd: Qadın yalnız üzrlü səbəbə görə cinsi əlaqədən imtina edə bilər.

2. Qadının əri ilə (və ərin qadını ilə) məzələnəsi (öpmək, qucaqlamaq və s.):

Cəbir bin Abdullahtan (r.a) rəvayət olunan hədisdə Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: *"Allah zikri olmayan hər bir şey oyun-oyuncaqdır, dörd şeydən başqa: kişinin arvadı ilə məzələnəsi, atını əhlilləşdirməsi, iki hədəf arasında qaçması və üzməyi öyrənməsi"* (Səhih hədislər silsiləsi, 309).

3. Qadın, ərinin ona etdiyi yaxşılıqlara qarşı nankor olmamalıdır:

Əbu Səid əl-Xudri (r.a) rəvayət edir: *"Peyğəmbər (s.ə.s) bayram günü (qurban və fitrə) qadınların yanına gəlib dedi: "Ey qadınlar! Allah yolunda sədəqə verin! Cəhənnəm əhlinin əksəriyyətinin qadınlar olduğu mənə göstərildi". Onlar: "Nə üçün, ey Allahın elçisi?" – deyər soruşdular. O dedi: "Bu, sizin çox lə'nət etdiyinizə və ərlərinizə qarşı nankor olduğunuza (ərin əziyyətini heç etməyinizə) görədir"*» (əl-Buxari, 304).

VIII HAQQ

Hakimlərin haqqı

Hakim hər hansı bir topluya hökmrənlik edəndir. Məsələn, prezident xalqının, müəllim tələbələrinin, komandir əsgərlərinin, kişi ailəsinin hakimidir.

1. Hakimlərə təbə olmaq:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا الرُّسُلَ وَالْوَالِيَّاتِ لِمَا بَيْنَهُنَّ

«Ey iman gətirənlər! Allaha, Peyğəmbərə və özünüzdən olan ixtiyar sahiblərinə (hakimlərə) itaət edin!» («ən-Nisa» surəsi, 59).

Əbu Hüreyrədən (r.a) rəvayət olunan hədisdə Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: *"Mənə itaət edən Allaha itaət etmiş, mənə asi olan da Allaha asi olmuş olur. Əmirə itaət edən mənə itaət etmiş, ona asi olan isə mənə asi olmuş olur"* (Müslim, 4724).

Yalnız Allahın haram buyurduğu işlərə (oğurluq, zinakarlıq, narkotik maddələrin istifadəsi və s.) itaət etmək haramdır.

Abdullah bin Ömərən (r.a) rəvayət olunan hədisdə Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: *"Hər bir müsəlmana xoşuna gələn və gəlməyən işlərdə (əmiri) eşidib, itaət etmək vacibdir. Yalnız Allaha asi olan işlərdə itaət etmək olmaz"* (Müslim, 4740).

2. Onların işinə qarışmamaq:

Əbu Hüreyrədən (r.a) rəvayət olunan hədisdə Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: *"Kişinin (və ya qadının) islamının gözəlliyi, ona aid olmayan şeyləri tərk etməsindədir"* (ət-Tirmizi, 2317).

Əl-Həsən ibn Əli (r.a) rəvayət edib deyir: *«Mən Peyğəmbərdən (s.ə.s): "Sənə aid olanı götür, aid olmayanı isə tərk et!" – sözlərini əzbərlədim»* (əl-Müsənnəf Əbd ər-Razzəq, 4984).

3. Öz nəfsiniz üçün istədiyiniz xeyirdən və hidayətdən onlar üçün də istəmək bu haqdandır:

Ənəs bin Malikin (r.a) rəvayət etdiyi hədisdə Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: *"Sizdən biriniz nəfsinə istədiyini qardaşı (və ya bacısı, ata-anası və s.) üçün istəməyincə imanı kamil olmaz"* (əl-Buxari, 13).

4. Allahın onlara verdiyi var-dövlətə göz dikməmək və həsəd aparmamaq:

Səhl bin Sə'd əs-Sə'idin (r.a) rəvayət etdiyi hədis: *«Bir kişi gəlib Peyğəmbərə (s.ə.s) dedi: "Ey Allahın elçisi! Mənə elə bir əməl öyrət ki, onu etdikdə həm Allah, həm də insanlar məni sevsin". Peyğəmbər (s.ə.s) dedi: "Dünyaya göz dikmə, Allah səni sevsin. İnsanların əlindəkinə göz dikmə, insanlar səni sevsin"»* (İbn Macə, 4102; Səhih hədislər silsiləsi, 944).

IX HAQQ

Müsəlmanların bir-birinə olan haqqı

1. Mö'minlər öz aralarında biri-birilərinə qarşı mərhəmətli, mülayimdirlər:

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَأَمَرُوا بِالْقِسْطِ وَأَخَذُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَبُيِّنُوا لَكُمْ

«Məhəmməd Allahın elçisidir. Onunla birlikdə olanlar (mö'minlər) kafirlərə qarşı sərt, (öz aralarında isə) bir-birinə qarşı mərhəmətlidirlər» («əl-Fəth» surəsi, 29).

Əbu Musadan (r.a) rəvayət olunan hədis: *«Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: "Mö'minlər bina kimidir, bir-birinə dayaq olur". Sonra o (s.ə.s) əllərinin barmaqlarını bir-birinə keçirdi»* (əl-Buxari, 6026).

Əbu Hüreyrədən (r.a) rəvayət olunan hədisdə Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: "Mö'min bəndə (mö'min) qardaşına yardım etdikcə Allah da ona yardım edər" (Müslim, 6793).

2. Müsəlman olan şəxs başqa müsəlmanlara zərər vurmamalıdır:

Abdullah ibn Amrdan (r.a) rəvayət olunan hədisdə Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: "(Həqiqi) müsəlmanın əlindən və dilindən başqa müsəlmanlar zərər çəkməz..." (əl-Buxari, 10). Bu hədisdə əl və dil ən çox hərəkətdə olan əza olduğu üçün xüsusiləşdirildi. Deməli, müsəlman hər bir əzasını xeyir üçün istifadə etməlidir.

3. Müsəlman bacardığı qədər pislili yaxşıqla dəf etməli və ya onun əvəzini pisliliklə çıxarmalıdır:

ادْفَعْ بِأَيْسَرِهِنَّ حَسَنًا إِلَىٰ خَيْرِهِنَّ

«Sən pislili yaxşıqla dəf et!» («əl-Mu'minun» surəsi, 96).

وَمَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا إِلَىٰ يَبِيتُكَ
وَيَسْئَلُهُ عِدْوَكَ ظُلْمًا ذُو ظُلْمٍ خَيْرٌ مِّنْ عَدُوِّكَ وَأَنْتَ سَوِيٌّ وَهُوَ كَارِهُ
يَسْئَلُكَ ذُو ظُلْمٍ خَيْرٌ مِّنْ عَدُوِّكَ وَأَنْتَ سَوِيٌّ وَهُوَ كَارِهُ

«Yaxşıqla pislilik eyni ola bilməz! (Ey mö'min kimsə!) Sən pislili yaxşıqla dəf et! Belə olduqda aranızda düşmənçilik olan şəxsi sanki yaxın bir dost görürsən. Bu (xislət) yalnız (dünyada məşəqqətlərə) səbr edənlərə verilir və yalnız böyük ismət (savab, fəzilət) sahiblərinə əta olunur» («Fussilət» surəsi, 34-35).

وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَتَّقُونَ عَسَىٰ أَنْ يَكُونَ لَكُمْ خِزْيًا وَإِنْ خِزْيًا فَجَاءُوا
قَالُوا سَلَامًا

«Rəhmanın bəndələri o kəslərdir ki, onlar yer üzündə təmkinlə, təvazökarlıqla gəzər, cahillər onlara söz atdıqları (xoşlarına gəlməyən bir söz dedikləri) zaman onlarla gözəl, yumşaq danışırlar» («əl-Furqan» surəsi, 63).

4. Müsəlman qardaşının səhvini gördükdə onu düzəltmək üçün çalışmalı və camaat arasında onu ifşa etməməlidir:

Əbu Səid əl-Xudridən (r.a) rəvayət olunan hədisdə Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: "Sizdən biriniz münkər (günah) gördükdə onu əli ilə düzəltsin! Ona qadir olmasa, dili ilə düzəltsin! Ona qadir olmasa, qəlbi ilə (o münkərə) nifrət etsin ki, bu da imanun ən zəif mərtəbəsidir" (Müslim, 175).

Əbu Hüreyrədən (r.a) rəvayət olunan hədisdə Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: "Kim bir müsəlmanın eybini örtərsə, Allah da dünya və axirətdə onun eybini örtər" (Müslim, 6793).

5. Müsəlman ticarət etdikdə də aldatmamalıdır:

وَيَسْئَلُكَ ذُو ظُلْمٍ خَيْرٌ مِّنْ عَدُوِّكَ وَأَنْتَ سَوِيٌّ وَهُوَ كَارِهُ
كُلُّهُمَا أَوْ وَرَثَتُهُمْ يَخْسِرُونَ

«Vay halına çəkiddə və ölçüdə aldadanların! O kəslər ki, özləri xalqdan bir şey aldıkları zaman onu tam ölçüb alar, xalq üçün bir şey ölçükdə və çəkdikdə onu əskildərlər» («əl-Mutaffifin» surəsi, 1-3).

Əbu Hüreyrədən (r.a) rəvayət olunan hədisdə Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: *"Bizə qarşı silah qaldıran və bizi aldadan (ticarətdə və s.) bizdən deyildir"* (Müslim, 164).

6. Mö'minlərə əziyyət verməmək də bu haqlardandır:

وَالَّذِينَ يَذُلُّونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ فَذُكِّرُوا

بِحُكْمِ اللَّهِ

«Mö'min kişiləri və qadınları etmədikləri bir işdən ötrü incidənlər, şübhəsiz ki, öz üzərlərinə böhtan və açıq-aydın bir günah götürmüşlər» («əl-Əhzab» surəsi, 58).

Bundan əlavə Peyğəmbərin (s.ə.s) hər bir müsəlman üçün xüsusiləşdirdiyi haqlar var.

Əbu Hüreyrədən (r.a) rəvayət olunan hədisdə Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: *"Müsəlmanın müsəlman üzərində haqqı altıdır". "Onlar hansılardır?" – deyə soruşulduqda, o demişdir: "Qarşılaşdıqda salamını almaq, də'vət etdikdə də'vətini qəbul etmək, nəsihət istədikdə nəsihət vermək, asqırub "əlhəmdü lilləh" desə, ona "yərhəməlləh" demək, xəstələndikdə ziyarət etmək və vəfat etdikdə cənəzəsinin ardınca getmək"* (Müslim, 5616).

7. Müsəlmanların arasında sülh yaratmaq:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَجْرَسُوا عَلَيْهَا وَلَا تَوَلَّوْا أَعْقَابَهَا

لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

«Həqiqətən, mö'minlər qardaşırlar. Buna görə də (aralarında bir mübahisə düşsə) iki qardaşınızın arasını düzəldin və Allahdan qorxun ki, bəlkə rəhm olunasınız» («əl-Hücurat» surəsi, 10).

X HAQQ

Qeyri-müsəlmanların haqqı

Kafirilər və müşriklər Allahın, Peyğəmbərin (s.ə.s) və müsəlmanların düşmənidir. Lakin bununla belə onların haqqını ödəmək, onlara qarşı ədalətli olmaq biz müsəlmanların borcudur:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَوْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُوا قَوْلَ اللَّهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

«Ey iman gətirənlər! Allah qarşısında sabitqədəm və ədalətli şahidlər olun. Hər hansı bir camaata qarşı olan kininiz sizi ədalətsizliyə sövq etməsin. Ədalətli olun. Bu, təqvaya daha yaxındır. Allahdan qorxun. Allah etdiklərinizdən xəbərdardır» («əl-Maidə» surəsi,8).

Əbu Zərdən (r.a) rəvayət olunan hədis: *«Peyğəmbər (s.ə.s) Rəbbindən rəvayət edib deyir ki, "O dedi: – Ey qullarım! Mən zülm etməyi nəfsimə haram etdim. Sizin bir-birinizə zülm etməyinizi də sizə haram etdim. Bir-birinizə zülm etməyin!"»* (Müslim, 6517).

Ümumiyyətlə kafirlər dörd qismdir:

1. İslamın və müsəlmanların düşməni:

وَمَنْ يَخِرْهُنَّ وَالْوَالِدَاتُ وَالْأَوْلَادُ الْمَدِينُونَ خَالِفًا فِيهِ زُنُوفُهُمْ
تِلْكَ آيَاتُ الْقُرْآنِ

«Hər kəs Allaha və Peyğəmbərinə itaət etməyib Onun sərhədlərini aşarsa, Allah da onu həmişəlik cəhənnəmə daxil edər. Onu rüsvayçı əzab gözləyir» («ən-Nisa» surəsi, 14).

2. Aman istəyənlər. Onların haqqı, tə'yin olunmuş məkan və zaman ərzində onları himayəyə götürməkdir:

وَمَنْ أَخَذَ مِنْ أَمْنٍ مِمَّنْ آمَنُوا فَمَا يَكْفُرْ بِهِمْ فَإِنْ كَفَرَ بِهِمْ فَلِلَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْهِمْ
أَنْ يَضْرِبُوهُ

«Əgər müşriklərdən biri səndən aman istəsə, ona aman ver ki, Allah kəlamını dinləsin. Sonra onu əmin olduğu yerə çatdır» («ət-Tövbə» surəsi, 6).

3. Əhd bağlayanlar. Onların haqqı, onlarla bağlanan əhd və vəfa etmək və tə'yin olunmuş müddət ərzində bağlanan ittifaqı pozmamaqdır:

إِذَا جَاءَ أَحَدًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فَتَعَاوَنًا عَلَى قِتْلِهِمْ فَاَنْتَظِرُوهُمْ
وَإِنْ جَاءَ أَحَدًا مِنْكُمْ بِالْأَمْنِ فَلْيَأْتِكُمْ بِإِثْبَاتٍ

«Müqavilə bağladıqdan sonra sizə qarşı bir əskiklik etməmiş və sizin əleyhinizə heç kəsə yardım göstərməmiş (müşriklər) istisnadır. Onlarla olan əhdinizə axıra qədər (müddəti bitənədək) vəfa edin» («ət-Tövbə» surəsi, 4).

4. Zimmilər. Bunlar İslam dövlətində daimi sakin olan yəhudi, xaçpərəst, məcusi və qeyriləridir:

Zimmə əhlinin haqqı

1. Zimmə əhdini pozمامaq:

وَأَوْفُوا بِعَهْدِكُمْ إِذَا عَاهَدْتُمْ

«Əhd etdiyiniz zaman Allaha verdiyiniz əhdi yerinə yetirin!» («ən-Nəhl» surəsi, 91).

2. İslam dinini qəbul etməyi onlara məcbur etməmək:

لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرِّضْوَانُ مِنَ الْكُفْرِ

«Dində məcburiyyət yoxdur. Artıq doğruluq (iman) azğınlıqdan (küfrdən) fərqlənir» («əl-Bəqərə» surəsi, 256).

3. Onları himayə və müdafiə etmək.
4. Onları sirdaş tutmayaraq onlara yaxşılıq etmək:

لَا يَنْفِيكُمُ اللَّهُ عَنْ دِينِكُمْ إِن كُنْتُمْ تُحِبُّونَ دِينَكُمْ إِن كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُوا أَوْامِرَ اللَّهِ وَانْتَهُوا عَنْ نَهْيِهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٩٩﴾
يَنْفِيكُمُ اللَّهُ عَنِ الدِّينِ إِن كُنْتُمْ تُحِبُّونَ دِينَكُمْ إِن كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُوا أَوْامِرَ اللَّهِ وَانْتَهُوا عَنْ نَهْيِهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿٢٠٠﴾
اتَّخِذُوا

«Allah din yolunda sizinlə vuruşmayan və sizi yurdunuzdan çıxarmayan kimsələrə yaxşılıq etməyi və onlarla ədalətlə rəftar etməyi sizə qadağan etməz. Allah ədalətli olanları sevər. Allah sizə ancaq sizinlə din yolunda vuruşan, sizi yurdunuzdan çıxaran və çıxartmağa kömək edən kimsələrlə dostluq etmənizi qadağan edir. Onlarla dostluq edənlər əsl zalimlərdir» («əl-Mumtəhinə» surəsi, 8-9).

5. Günah olan işlərə (araq içmək, donuz əti yemək və s.) müsəlmanları də'vət etməyincə, o işləri etməkdə onlara mane olmamaq.
6. Qanlarına və mallarına bais olmamaq.
7. Zülm etməmək və bacara bilmədiyi bir işi etməyə məcbur etməmək.

SON SÖZ

Bu gün İslam aləmində ədalətsizlik baş alıb gedir ki, bu da İslama ləkə vurur və İslam də'vətinə mane olur. Müsəlmanların başlarına gələn bir çox bəlalər də məhz bu ədalətsizliklərinə görədir. Ömər bin əl-Xəttab (r.a) demişdir: «Biz müsəlmanlar

Allahın islam dini ilə izzətləndirdiyi bir ümmətik, nə vaxta qədər ki, islam dinindən başqa bir şeylə izzətlənmək istəyəcəyik, Allah da bizi zəlil edəcək».

Əziz müsəlman qardaş və bacılarım! Bu on haqqı lazımınca yerinə yetirməyə çalışın və bu işdə Allahın müsəlmanlara kömək etməsini Ondan diləyin!

MÜNDƏRİCAT

Müqəddimə	3
Birinci haqq: Allahın haqqı	5
İslam	7
İman	8
Ehsan	11
İkinci haqq: Peyğəmbərin (s.ə.v) haqqı	11
Üçüncü haqq: Valideynin haqqı	14
Dördüncü haqq: Övladın haqqı	16
Beşinci haqq: Qohum-əqrabanın haqqı	17
Altıncı haqq: Qonşunun haqqı	18
Yeddinci haqq: Ər-arvadın bir-birinə olan haqqı	19
Səkkizinci haqq: Hakimlərin haqqı	21
Doqquzuncu haqq: Müsəlmanların bir-birinə olan haqqı	23
Onuncu haqq: Qeyri-müsəlmanların haqqı	25
Son söz	27

“Adiloğlu” nəşriyyatı, Bakı, S.Vurğun küç. 34 (D.Əliyeva 211a)

İstehsalçı “Adiloğlu” nəşriyyatı,

Bakı, Qeydiyyat No A-075, 14/02/2001;

Bakı 2002; Yığılmağa verilib: 12/03/02;

Çapa imzalanıb: 10/05/02; Uçot-nəşriyyat həcmi: 1.25 m.v.;

Fiziki həcm: 1.25 ç.v.; Format: 60x84 1/16; Səh.: 28 ;

Ofset kağızı; Arial şrifti; Ofset üsulu ilə çap edilib;

Tiraj: 1500; Sifariş №116

Bu kitabda müsəlmanlara Allahın, Onun peyğəmbərinin (s.ə.s), valideyinlərin, cəmiyyətin və s.r. haqlarını ödəməyin vacibliyindən bəhs olunur.